

Marija Alseikaitė – apie Vilniaus krašto lietuvius

Nijolė LAURINKIENĖ

Šiame žurnalo numeryje pirmą kartą skelbiamas M. Gimbutienės–Alseikaitės darbas „Vilniaus krašto lietuvių būdo bruožai gyvenime ir tautosakoje“. Jis buvo parašytas 1940 m. būsimai įžymiai mokslininkei studijuojant Kaune Vytauto Didžiojo universitete. Nors darbas dar tik studentiškas, tačiau jis rodo autorės brandumą, įžvalgumą, orientaciją kultūrinėse bei politinėse aktualijose. Kyla klausimas, kodėl M. Alseikaitė ėmėsi šios temos? Galbūt ji buvo autorei aktuali, įdomi? Kad atsakytume į šį klausimą, reikėtų pasigilinti ne tik į jos kūrybą, bet ir į gyvenimo faktus.

Nuo pat vaikystės M. Gimbutienė buvo susijusi su Vilniumi. Ji gimė 1921 m. Vilniuje, kuris tuomet buvo lenkų okupuotas. M. Gimbutienės tėvas Danielius Alseika, žymus visuomenės veikėjas, gydytojas, aktyviai dalyvavo sąjūdyje dėl Vilniaus krašto laisvės. 1923–1928 m. jis buvo Vilniaus Lietuvių komiteto pirmininkas. Šis komitetas buvo sukurtas lietuvių teisėms okupuotame krašte ginti. Komiteto narių buvo kovojama prieš mokyklų ir spaudos persekiojimus, lietuvių trėmimą iš rytų ir pietryčių Lietuvos. 1924 m. D. Alseika gavo lenkų valdžios įsakymą išvažiuoti iš Vilniaus krašto, bet jis tam nepakluso.

Alseikų šeima buvo įsikūrusi Vilniaus centre (dabartinėje Jogailos gatvėje). D. Alseika taip pat buvo įsigijęs Jeruzalėje – Vilniaus pakraštyje – jaukią sodybą. Vėliau toje sodyboje gyveno kitas įžymus vilnietis Antanas Krutulis, su kuriuo D. Alseika buvo geri bičiuliai. M. Gimbutienei tos vietos, matyt, buvo mielos ir brangios. Atvykusi į Lietuvą iš JAV, ji visuomet aplankydavo žalią, sodų, alėjų ir miškelių apsuptą Jeruzalės sodybą. Įdomus, nors, be abejo, ne itin reikšmingas sutapimas, – kad šių eilučių autorės vaikystė prabėgo prie pat įžymiosios



Marija Alseikaite – Vytauto Didžiojo universiteto studentė. 1940 metai. Nuotrauka iš Literatūros ir meno archyvo.

sodybos. Todėl puikiai suprantu M. Gimbutienės sentimentus šiam gražiam Vilniaus kampeliui.

M. Alseikaitė 1938 m. baigė Kauno Aušros gimnaziją. Prieš tai ji mokėsi Vilniuje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Tuomet šioje gimnazijoje mokėsi vaikai ne tik iš Vilniaus, bet ir iš viso Vilniaus krašto, ypač iš jo pietrytinės dalies. Tad M. Alseikaitė turėjo progos pažinti įvairių šio krašto vietų atstovus.

Dar jaunystėje atsiradęs rūpestis, domėjimasis Vilniaus kraštu neišblėso M. Gimbutienei emigravus ir į

JAV. Ji buvo ten 1953 m. įkurtos Vilniaus krašto lietuvių sąjungos valdybos narė. Šios sąjungos tikslas buvo suburti emigracijoje esančius Vilniaus krašto lietuvius, rūpintis Vilniaus krašto tautine bei kultūrine padėtimi. Tad turbūt visą gyvenimą M. Gimbutienei Vilniaus kraštas buvo aktuali problema, o ji pati jautėsi to krašto atstove.

Minėtąjį darbą apie Vilniaus krašto lietuvių būdą M. Alseikaitė parašė studijuodama Kaune Vytauto Didžiojo universitete 1940 m. Tuo laikotarpiu – 1939–1940 metais periodikoje („Lietuvos žiniose“, „Naujojoje Romuvoje“, „Vilniaus balse“) pasirodė ir jos straipsniai apie Vilniaus krašto žmones, jų buitį, švietimo problemas, tautosaką.¹ Viena iš tų straipsnių autorė rašo, kaip ji su draugais keliavo po Rytų Lietuvos kaimus: „Šiomet daug kas iš Lietuvos aplankė Vilnių, bet beveik niekas, išskyrus porą ekskursijų, pravažiavusių autokarais,



Studentai Marija Alseikaitė ir Jurgis Gimbutas Švenčionių apylinkėse 1939 metų vasarą. Nuotrauka iš Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyno.

nebuvo Vilniaus krašte, Švenčionių apskrity, kur kaimai 100% lietuviški, kur tūkstančiai širdžių laukia laisvų lietuvių. Mes patys pirmieji iš Nepriklausomos keliavom per kaimus. Teko keliauti baidare ir pėsčiom. Džiaugiuos, kad pažinau taip mielą kraštą.² M. Alseikaitė aplankė ir Valkininkų apylinkes. Ten užrašė nemažą pluoštą tautosakos. Ši jos surinkta ir sutvarkyta tautosakinė medžiaga dabar saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (LTR 2375; 178 tautosakos kūriniai). Beje, šiame archyve yra ir dar vienas M. Alseikaitės tautosakos rinkinys (LTR 2374; 378 vienetai), kurį sudaro jos surinkta tautosaka iš atbėgėlių nuo įvairių Vilniaus krašto vietų, atitekusių 1939 m. SSRS. Šiais tautosakos užrašymais M. Alseikaitė rėmėsi ir savo darbe apie Vilniaus krašto lietuvių būdą. Be savo pačios surinktos tautosakos, M. Alseikaitė čia pasinaudojo Lietuvių tautosakos archyvo medžiaga, taip pat spausdintais šaltiniais: „Vilniaus krašto tautosaka“, spaudai parengta J. Balio, V. Krėvės „Dainavos krašto liaudies dainomis“.³

M. Alseikaitė aptariamame darbe pirmiausia mėgino išsiaiškinti, kas lėmė savitą Vilniaus krašto lietuvių būdą. Jos teigimu, pagrindinės šių vietų žmogaus charakterį suformavusios aplinkybės buvo gamtinės sąlygos, tam tikras istorinis likimas bei geografinė padėtis. Kraštovaizdis čia esąs įvairus, nenuobodus: daug kalnelių, ežerų, miškų. Žemė nederlinga. Visa tai, anot autorės, neugdė dvasios ir nervų ramumo, neleido paprastai gyvenimo traktuoti, o vertė žmones kovoti su pačia gamta, amžinai rungtis su skurdu. Vilniaus kraštui nemažą įta-

ką padarė ir tai, kad jis nuolat buvo slavų apsuptyje. Ta artima slavų kaimynystė, dažnas jų įsiskverbimas į lietuvių žemes veikęs tautinį vilniečių charakterį.

M. Alseikaitė pastebi, kad Vilniaus krašto plote yra tam tikrų čia gyvenančių žmonių charakterio skirtubių. Autorė diferencijuoja Vilniaus dzūkus ir Vilniaus krašto rytų aukštaičius. Remiantis tautosaka, atskleidžiama, kas būdinga vienų ir kitų charakteriui. Vilniaus dzūkų esminiais būdo bruožais M. Alseikaitė laiko karingumą, gudrumą, ambicingumą, pamėgimą girtis, taip pat sumanumą. Dzūkas labiau orientuotas į dvasinius dalykus. Jam tolimas materializmas bei racionalizmas.

Dzūkas yra kūrybingas, ir dėl to daina ir dainavimas jo gyvenime užima reikšmingą vietą. Beje, M. Alseikaitė teigia, kad dzūkai visiškai nemoka juokauti. Jie jei ir turi humoristinių dainų, tai jos perimtos iš slavų, ir tas humoras nevykęs, grubokas. Iš tiesų, galbūt dzūkus šiuo požiūriu galėjo veikti slavų kultūra. Tačiau taip tiesiogiai tvirtinti, kad dzūkai neturi humoro jausmo kažin ar galėtume. Ir dabar dzūkų kaimuose galima išgirsti, kaip šmaikščiai jie kartais sugeba pajuokauti. Rytų aukštaičių būdo bruožais M. Alseikaitė laiko atvirumą, švelnumą, bendruomeniškumą, glaudų sąlytį su gamta. Ir Vilniaus dzūkams, ir rytų aukštaičiams vilniškiams būdingas bruožas, ypač išryškėjęs lenkų okupacijos metais, anot autorės, yra jų patriotizmas. Lenkų okupacija užgrūdino šio krašto žmones, sustiprino jų solidarumą, tautinę savigarbą.

M. Alseikaitė taikliai išryškino svarbiausius Vilniaus krašto lietuvių būdo bruožus, gražiai, su meile pavaizdavo Vilniaus krašto lietuvių. Šitokio pobūdžio tyrinėjimų ir dabartinėje Lietuvoje mažoka. Reikia tikėtis, kad jie bus pratęsti.

NUORODOS:

1. Alseikaitė M. Per Vilniaus krašto sodžius ir žmones // Lietuvos žinios. – 1939. VIII.14; Alseikaitė M. Naujoji Vilniaus krašto lietuvių tautosaka // Naujoji Romuva. – 1940. – Nr. 18–19.; Alseikaitė M. Vilniaus dzūkuose // Vilniaus balsas. – 1940. – Nr. 243–244.
2. Alseikaitė M. Per Vilniaus krašto sodžius...
3. Vilniaus krašto tautosaka / Spaudai paruošta J. Balio // Tautosakos darbai. – 1938. – T. 4.; Dainavos krašto liaudies dainos / Prof. V. Krėvės Mickevičiaus surinktos. – K., 1924.